

VÝZKUMNÝ PROJEKT

1) Téma, problém, otázka, úvod a cíle výzkumu

Ve své diplomové práci bych se ráda zabývala problematikou pracovního uplatnění lidí s mentálním postižením. Osobně jsem se při praxi v Jedličkově ústavu v Liberci setkala s velkým problémem těchto lidí při shánění zaměstnání. Již tenkrát jsem si uvědomila, že je potřeba s tímto faktem pracovat a snažit se o zlepšení kritické situace.

Zaměstnání má pro jedince mnoho významů. Zajišťuje mu obživu, umožňuje nezávislý život, nabízí mu převzetí dalších sociálních rolí a je samozřejmě předpokladem pro úplnou integraci do společnosti a přispívá k sebeurčení, uznání a kvalitě života. Mimo jiné má práce úlohu i relaxační, kooperační a socializační, rozvojovou a tvořivou, estetickou a kulturní nebo například pomáhá určovat strukturu celého dne jedince. To vše a mnoho dalšího platí nejen pro intaktní jedince, tak také pro mentálně postižené, a to v mnohem větší míře.

Jedinec s mentálním postižením má několik možností při hledání svého zaměstnání. Ať už je to na volném pracovním trhu nebo v rámci podporovaného zaměstnávání. Realita však bývá často zcela odlišná a i se střední školou nebo učilištěm je pro lidi s mentálním postižením velmi náročné sehnat zaměstnání.

Nejčastěji se setkáváme s neadekvátní kvalitací mentálně postižených, předsudky vůči nim, nedostatkem kompetencí, s nepřipraveností pracovních míst a především s malým množstvím informací a poradenskými službami.

Všechna tato fakta se pro mě staly velkou inspirací. Uvědomila jsem si, že sehnat pracovní místo je pro mentálně postižené jedince opravdovým problémem. Na druhou stranu jsem zjistila, že ani mnoho mých vrstevníků neví, kde by takoví lidé mohli pracovat.

Ráda bych ve své práci vytvořila jakýsi „manuál“, který by sloužil jak jedincům s mentálním postižením, jejich rodičům, ale například také školám a všem sympatizantům této problematiky. V něm bych chtěla shrnout všechny možnosti pracovního uplatnění mentálně postižených jedinců, konkrétně pak v Libereckém kraji. Pocházím přímo z Liberce a vím, že bych jednou v něm nebo jeho okolí pracovala, a proto mi přijde smysluplné směřovat svou práci právě na tento kraj a vytvořit si obrázek o nabízených možnostech a zároveň místech, kde jsou nedostatky.

Součástí mé práce budou rozhovory jak s rodinami mentálně postižených, kteří se potýkají s nezaměstnaností, tak také s mentálně postiženými, kteří úspěšně pracují. Pokud budu mít příležitost, chtěla bych do své práce zařadit i rozhovory s majiteli firem, kde mentálně postižené zaměstnávají, popřípadě s provozovateli chráněných dílen. Jejich cílem bude ukázat, proč je sehnání zaměstnání pro mentálně postižené tak náročné, jakou představu o nabídkách mají oni sami, jak jim rodiče, popřípadě jiní příbuzní pomáhají, co by šlo více udělat pro sehnání zaměstnání a proč je nabídek na zaměstnání tak málo.

2) Výzkumné otázky

Jako hlavní výzkumnou otázku bych ve své práci zvolila tuto:

„Jaké je pracovní uplatnění jedinců s mentálním postižením v Libereckém kraji?“

Tato otázka samozřejmě potřebuje rozšíření, a proto bych ji ráda rozšířila o vedlejší výzkumné otázky:

- a) Jaké jsou konkrétní možnosti zaměstnání? Kde všude mohou lidé s mentálním postižením v Libereckém kraji pracovat?
- b) Co vypovídají čísla? Kolik firem zaměstnává handicapované? Kolik je mentálně postižených zaměstnaných/nezaměstnaných v Libereckém kraji?
- c) Co je možné vyčíst z legislativy a zákonů?
- d) Jak jsou tyto osoby se zaměstnáním spokojené?
- e) Co mohou mentálně postižení udělat, aby se stali zaměstnanými? Vědí vůbec o všech možnostech a nabídkách?

3) Výzkumná strategie

Pro diplomovou práci bych ráda zvolila kvalitativní formu výzkumu. Samozřejmě by šel použít i kvantitativní výzkum a pracovat s čísly, nicméně já bych se chtěla zaměřit na konkrétní lidi a jejich problémy/spokojenost se zaměstnáním. Zkoumat bych chtěla nejen jednotlivce, ale celé rodiny. Také bych se chtěla zaměřit na samotné zaměstnavatele a jejich neochotu zaměstnávat jedince s mentálním postižením. Ráda bych došla k důvodům, proč je tak těžké pro mentálně postižené sehnat práci, i když by mohli plnohodnotně působit na trhu práce. Výsledkem by mohl být návod, jak zaměstnání sehnat a také souhrn všech pracovních možností pro jedince s mentálním postižením, protože tyto informace jim podle mého názoru velice často chybí.

4) Návrh metody sběru dat

Jako metodu sběru dat jsem si zvolila ve svém kvalitativním výzkumu polostrukturované rozhovory. Tyto rozhovory budu provádět s rodinami lidí s mentálním

postižením, jejichž děti se potýkají s nezaměstnaností. Další rozhovory provedu se samotnými mentálně postiženými, a to s těmi, kteří mají diagnostikovanou lehkou mentální retardaci nebo středně těžkou mentální retardaci. Setkala jsem se s tím, že v různých výzkumech jsou tyto rozhovory opomínány. Výzkumníci se často sice zaměřují na mentálně handicapované, ale rozhovory a dotazníky provádí s jejich okolím, místo aby se zaměřili přímo na ně. Tyto rozhovory považuji za nejdůležitější a nejvíce významné. Tyto rozhovory je nutné doplnit o případové studie jednotlivých handicapovaných.

Pokud mi čas i dovolí, tak bych ráda udělala polostrukturované rozhovory s majiteli firem, kteří mentálně postižené zaměstnávají. Vhodné by byly i rozhovory s provozovateli chráněných dílen. Otázkou však zůstává, zda na tyto rozhovory bude čas a budou potřeba.

Mým plánem je zkontaktovat pět rodin, které mají dítě s mentálním postižením. Rozhovorů by tedy v této oblasti bylo deset. Pět s rodinou, pět se samotnými handicapovanými. V oblasti zaměstnavatelů bych se zaměřila na tři z nich.

Ve všech rozhovorech bych se zaměřila na to, proč je sehnání zaměstnání pro mentálně postižené tak náročné, jakou představu o nabídkách mají oni sami, jak jim rodiče, popřípadě jiní příbuzní pomáhají, co by šlo více udělat pro sehnání zaměstnání a proč je nabídek na zaměstnání tak málo.

Samotné rozhovory budou probíhat v klidném a příjemném prostředí. Budou nahrávány na diktafon a následně doslovně přepsány. V celém výzkumu budu vycházet z načtené teorie, statistických dat a všeobecného tvrzení a každodenní realitou, že pro lidi s mentálním postižením je těžké najít zaměstnání.

Jednu rodinu mám již na kontaktovanou. Metodou sněhové koule doufám, že se dostanu k dalším rodinám. Dobré zkušenosti mám také s Jedličkovým ústavem v Liberci, kde jsem byla na měsíční praxi v Centru denních služeb. Tam dochází dopoledne dospělí klienti, kteří nemají zaměstnání. Mnoho z nich má však zkušenosti se zaměstnáním anebo od doby, kdy jsem tam byla já, zaměstnání již našli. V Jedličkově ústavě mám dobré vztahy a jsem s nimi domluvená na budoucí spolupráci.

5) Úryvek z připravovaného nástroje sběru dat

Rozhovor s rodiči:

- Pracovaly vaše děti někdy?
- Pracují v současné době někde? Pokud ano, tak kde?
- Proč jsou nezaměstnaní?
- Co by šlo udělat pro to, aby si našli práci?
- V čem podle vás spočívá největší problém nezaměstnanosti lidí s mentálním postižením?

- Co by se s nezaměstnaností dalo dělat?

Rozhovor s lidmi s mentálním postižením:

- Jste zaměstnaný? Pokud ano, tak kde?
- Pokud ne, proč tomu tak je?
- Sháněl jste někde práci? A jak jste uspěl?
- Co může udělat člověk s mentálním postižením pro to, aby sehnal zaměstnání? Kam se může obrátit? Koho požádat o pomoc?
- Kde byste chtěl pracovat a proč?
- Proč je zaměstnání tak důležité?

Rozhovor se zaměstnavateli:

- Kolik zaměstnáváte handicapovaných lidí?
- S jakým postižením se u vás mohou ucházet o práci?
- Setkáváte se s nějakými potížemi, když zaměstnáváte mentálně handicapované? Pokud ano, s jakými?
- Jaké to má naopak výhody?
- Co si celkově myslíte o zaměstnávání mentálně handicapovaných?
- Přejde vám současná legislativa České republiky v tomto ohledu v pořádku nebo by se v ní dalo něco změnit? Co konkrétně?

6) Možné praktické a etické problémy při výzkumu

Možným problémem mohou být rozhovory s lidmi s mentálním postižením. Přeci jen komunikace s nimi je někdy náročnější a je potřeba na rozhovory delší čas a mít připravené varianty otázek, pokud by jim nerozuměli. Možná se setkám i s tím, že s vybranými respondenty nebude vůbec možné rozhovory provést a proto budu muset hledat jiné respondenty. Z vlastní zkušenosti ale vím, že pokud se mentálně postiženým člověk pořádně věnuje, soustředí se na ně a dokáže reagovat na jejich potřeby, komunikace s nimi je možná. Zvláště v pásmu mentální retardace, kterou jsem si zvolila. Všechno je to tedy o mém přístupu. Co se týká rodin lidí s mentálním postižením, bývají zpravidla vstřícní a rádi pomůžou, pokud se někdo snaží vylepšit situaci celé jejich rodiny.

Problémem by mohl být i se zaměstnavateli. Zvláště pokud bych se zaměřila na ty zaměstnavatele, kteří by handicapované měli podle zákona zaměstnávat, a nečiní tak. Raději zaplatí státu poplatek.

7) Záznam z prvního realizovaného rozhovoru, terénní poznámky

Část rozhovoru s matkou chlapce s Downovým syndromem

Pracoval váš syn již někdy?

Ano, Martin vystřídal už hrozně moc prací. Dělal pomocníka v kuchyni, pak uklízeče, myče oken a tak. Nikdy to ale nebylo na moc dlouho. Vždycky ho pak vyhodili nebo to nezvládal.

To pro něj nemohlo být moc příjemný...

No, to ne. Nesl to vždycky hodně špatně. Ač je postižený, uvědomuje si dobře, že práce je fakt důležitá, že má díky ní peníze, může si koupit, co se mu líbí. A taky že nesedí doma a je mezi lidma. Překvapivě ho nebaví sedět doma u televize celej den a nic nedělat. Ta práce je pro něj vlastně takový vysvobození z nudy.

To bych taky tak chtěla mít! A v současné době někde pracuje?

Teď právě ne a je z toho hrozně špatnej. Teda i já jsem, to je jasný.

A snaží se práci si najít?

Tak jasně, že se snaží. Ale není to moc jednoduchý. Sice je to kluk šikovnej, ale spoustu věcí nezvládne úplně sám a většinou nechtěj lidi někoho, o koho se musej ještě starat, že jo. Teď skoro denně se chodí někam ptát, jestli ho nechtějí. Ale už taky moc neví, kam má chodit. Snažím se mu pomáhat, jak můžu, vymýšlíme, kde by ho mohli ještě zaměstnat a co by mohl dělat, ale zatím bezúspěšně.

Byl se ptát na úřadu práce?

Tam ještě ne, zkusíme to zatím sami. Co tak vím od známých, kteří mají taky postižený děti, tak tam se k nim moc dobře nechovaj a ani se nesnažej jim hodně pomoci, spíš je to obtěžuje. Ale tam je obtěžuje asi i zdravěj člověk. Teď je blbý, že není skoro práce ani pro zdravý lidi a je strašně moc nezaměstnaných, natož pro postižený.

A co chráněná dílna?

Nad tou jsme samozřejmě přemýšleli a i jsme se tam byli podívat spolu. Chtěla bych ale, aby si Martin našel nějakou práci víc klasickou, nebo jak to mám říct. Aby se co nejvíc přiblížil těm zdravějm lidem.

Proč je podle vás spousta lidí s mentálním postižením nezaměstnaná?

To je asi jedno s druhým. Je málo práce i pro zdravý, natož pro ně. Navíc mezi lidma panují předsudky a to byste se divila, jak se dívají, když jsme s Martinem ve městě. A to si myslím, že on je na tom ještě docela dobře. Zaměstnavatelé maj pocit, že by na ně museli furt dohlížet a starat se o ně. Ale oni jsou ve většine řípadech schopni pracovat sami, jen s nějakýma těžšíma úkolama jim musí někdo trochu pomoci. I jsme se v jednom obchoďáku setkali s tím, že nám pak ředitel řekl, že radši bude platit velký poplatky než zaměstnávat neschopnýho dementa. Tak to mi bylo hodně zle a pak ředitel si to taky pěkně vyslechnul. Ale to už je delší dobu.

Uvítali byste nějakou brožuru, kde by byly uvedeny téměř všechny možnosti práce pro lidi s mentálním postižením v Libereckém kraji?

No tak to určitě! Nic takovýho pořádně není a to by bylo super. Je to pro všechny ty rodiny hodně namáhavý vymýšlet, kde by se to dalo ještě zkusit a tak. Jsou pak z toho unavený,

ztrácej motivaci cokoliv dělat a hledat a dopadá to tak, že nic neseženou. I když by na to ty jejich děti měly, ale už nemají sílu. Něco takového by fakt bylo super.

TERÉNNÍ POZNÁMKY

- Od této matky jsem sehnala mnoho kontaktů na další rodiče a děti s mentálním postižením.
- Spojila jsem se s Jedličkovým ústavem a i oni mi přislíbili pomoc a kontaktování rodičů.
- Ve dvou obchodních domech mě zatím odmítli, že se mnou na takovéto téma nebudou dělat rozhovor. Budu to zkoušet dál, a pokud někoho takového v Libereckém kraji neseženu, dost to vypovídá o přístupu těchto zaměstnavatelů. Nebudu moci použít rozhovory s nimi, ale za zmínku i tento jejich postoj určitě stojí.
- Rozhovor probíhal v pořádku, bez účasti dítěte a tak chci provádět i zbylé rozhovory. Ani u rozhovorů s lidmi s mentálním postižením by neměli být jejich rodiče.

8) Námět k modifikaci výzkumného návrhu

Myslím si, že výzkum půjde zrealizovat a neměla bych s ním mít problémy. Jediné, co asi bude složitější, je komunikace se zaměstnavateli. Myslím si ale, že dva obchodní domy, které jsem oslovila, mě odmítly proto, že nikoho takového nezaměstnávají a zřejmě vědí, že to není úplně ideální. Věřím, že až narazím na zaměstnavatele, který ve své firmě zaměstnává osobu s mentálním postižením, pokusí se mi vyjít vstříc a rozhovory se mnou udělají. Kontakty na další rodiny již mám a zbývá se s nimi dohodnout jen na času uskutečnění rozhovorů. Již jsem také mluvila s jedním respondentem s mentálním postižením a utvrdila jsem se v tom, že pokud lehce upravím otázky a vyhradím si na rozhovor dostatečný čas, neměl by to být problém.

9) Seznam relevantní literatury

1. BLOCH, F. S., PRINS, R. (ed.) *Who returns to work and why?* Brunswick and London: Transaction Publishers. ISBN 0-7658-0770-X.
2. ČERNÁ, M. A ED., *Kapitoly psychopedie.* Praha: Universita Karlova, 1995. ISBN 80-7066-899-7.
3. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu.* Brno: Paido 2000. ISBN 80-85931-79-6.
4. GRIFFIN, Cary, David HAMMIS a Tammara GEARY. *The job developer's handbook: practical tactics for customized employment.* Baltimore, Md.: Paul H. Brookes Pub. Co., 2007. ISBN 15-576-6863-9.
5. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace.* 1. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
6. JESENSKÝ, J. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených* Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7066-941-1.

7. MLYNÁŘOVÁ, K. Zvyšování kvality života dospělých osob s mentální retardací. Speciální pedagogika, 2005, roč. 15, č. 3. ISBN 1211-2720.
8. MÜLLER, O. A KOL. Terapie ve speciální pedagogice. Olomouc: Pedagogická Fakulta. 2005. ISBN 80-244-1075-3.
9. OPATŘILOVÁ, D., ZÁMEČNÍKOVÁ, D. Předprofesní a profesní příprava zdravotně postižených. Brno: MU, 2005. ISBN 80-210-37-18-0.
10. PIPEKOVÁ, J. A KOL. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.
11. ŠVAŘÍČEK, Roman; ŠEĎOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
12. TAYLOR, Ronald L., Michael BRADY a Stephen B. RICHARDS. *Mental Retardation: Historical Perspectives, Current Practices, and Future Directions*. United States: Allyn & Bacon, 2004. ISBN 978-0205359028.
13. VALENTA, M. – MÜLLER, O. Psychopedie. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7320-039-2.
14. ZÁMEČNÍKOVÁ, D. Pracovní uplatnění zdravotně postižených. in Vítková, M. (ed.) *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9

Pěkný, pečlivě zpracovaný projekt.